

ПОЛІТИЧНА ЕЛІТА ЯК СУБ'ЄКТ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ В КОНЦЕПЦІЇ С. ХАНТІНГТОНА

Основна мета даного дослідження – визначення ролі еліти як суб'єкта модернізації, що представлена в концепції С. Хантінгтона. Він зробив значний внесок у розвиток процедурного підходу в дослідженні ролі еліт в процесах політичної модернізації, акцентуючи увагу на необхідності вивчення еліти як політичного інституту. Даний інститут в силу свого структурно-функціонального та ресурсного потенціалу здатен ініціювати та реалізовувати на практиці модернізаційні проекти. Успішність політико-модернізаційної діяльності дозволяє формувати високий рівень суспільного консенсусу та забезпечувати стабільність функціонування політичної системи.

Вченим виділені конкретні моделі поведінки еліти в процесах модернізації та проаналізовані форми її практичної діяльності. Порівняльний аналіз даних форм дозволив визначити основні способи діяльності революційної та реформаторської еліти. Саме вона характеризується відповідним рівнем інституалізованості, що проявляється в усвідомленні необхідності змін, високому рівні професіоналізму при цілепокладанні, виборі технологій модернізаційно-перетворюючої діяльності, прогнозуванні можливих її наслідків.

Ключові слова: політична еліта, політичний інститут, політична модернізація, політична система.

Процес модернізації політичної системи відбувається згідно визначеної процедури, наявних цілей та завдань. Змістовне навантаження даних цілей обумовлюється актуальними потребами та інтересами суспільства, а тому передбачає наявність відповідної діяльності політичних суб'єктів. Вони реалізують на практиці програми модернізаційного розвитку, задовольняючи тим самим власні потреби результатами даної діяльності. Функціональний потенціал дозволяє політичній еліті бути ініціатором інноваційних ідей щодо реформування політичної системи, використовуючи при цьому технології модернізації політичної системи. Це актуалізує потребу дослідження еліти як суб'єкта модернізації політичної системи.

В політичній науці сформувалися структурний (Г. Алмонд, Р. Даль, Л. Пай) та процедурний (Х. Лінц, А. Пшеворський, С. Хантінгтон) підходи в дослідженні суб'єктності еліти в процесах модернізації [1; 2]. Перший орієнтований на аналіз соціально-економічних, політико-культурних передумов, що сприяють чи заважають становленню в конкретній політичній системі демократичних інститутів, правил взаємодії між суб'єктами діяльності в умовах модернізації. Другий – акцентує увагу на процедурі, технологічному інструментарію, що використовується обмеженим колом суб'єктів, які виступають ініціаторами здійснення політико-модернізаційної діяльності. Метою даної наукової розвідки є дослідження ролі еліти як суб'єкта модернізації, що представлена в концепції С. Хантінгтона.

Досліджуючи процеси політичної модернізації, С. Хантінгтон розглядав їх крізь призму зіткнення восьми світових цивілізацій, що характеризуються різним набором політико-культурних, релігійних, соціально-економічних відмінностей. Акцентуючи своє дослідження на західній цивілізації, вчений прийшов до висновку, що саме вона, в силу набору відповідних якостей (антична спадщина, християнська релігія, поділ сфер впливу релігії та політики, верховенство права, наявність представницьких органів влади, плюралізм думок), може вважатися своєрідним еталоном. «Жоден з цих факторів

не був унікальним для Заходу. Однак, саме їх поєднання було унікальним, що сформувало його відмінні риси. Ці концепції, прийнятні практики, суспільні інститути більшою мірою були розповсюджені саме на Заході. Вони і дали можливість набуту унікальності саме Заходу і дозволили відігравати провідну роль, як у власній модернізації, так і всього світу» [4, с. 101].

Процес модернізації являється багатостороннім явищем, оскільки охоплює весь комплекс змін пов'язаних із світоглядом та поведінкою людей. Засвоєння модерних цінностей сприяє еволюції світогляду окремої особистості від визнання лояльності певним цінностям груп інтересів до відповідного рівня культурно-національної ідентифікації та розуміння необхідності змін заради ефективного розвитку політичної системи в цілому. Водночас, в даних умовах неодмінно будуть виникати конфлікти між прихильниками традиційних та модерних цінностей, як на рівні груп інтересів, так і на рівні політичних еліт. У цьому контексті вчений аналізує основні моделі поведінки еліти в умовах модернізації політичної системи:

1) «відторгнення», тобто діяльність правлячого класу зосереджується на політиці ізоляції від будь-яких впливів зовнішнього середовища та недопущення розповсюдження і засвоєння модерних цінностей. До середини XIX століття прикладом були Японія або Китай як виразник політики «Серединної держави», що займає домінуючу позицію над іншими;

2) «кемалізм», тобто політична еліта виступає ініціатором здійснення кардинальних модернізаційних змін, що передусім пов'язані із засвоєнням модерних цінностей, культури та нівелюванням тих традицій, що протирічать чи заважають поступальному руху реформ. Яскравим прикладом виступає Туреччина часів Ататюрка;

3) «реформізм», що пов'язаний із спробами поєднання модернізації з національно-культурними цінностями, спираючись на традиційні політичні інститути та суспільні структури. Дана модель виявилася найбільш дієвою для більшості еліт держав, що розвиваються;

4) «тупиковий варіант реагування», передбачає реалізацію політики відмови від модернізації, але сприйняття правлячою елітою модерних цінностей та визначеного ними способу життя. Прикладом можуть бути певні держави Африки [4, с. 102–106].

Реалізація певних моделей поведінки політичної еліти може відбуватися двома шляхами: революційним (передбачає швидкий сценарій реалізації змін керівництва, політичних інститутів, системи цінностей, що може передбачати застосування насильства) та реформаторським (поступова реалізація змін на практиці). Дієві реформи пов'язані із реалізацією таких змін політичної системи, за яких влада привілейованих груп суспільства зменшується на користь розширення прав, свобод та практик непривілейованої меншості. В іншому випадку мова йде не про реформи, а процеси консолідації. Можна виділити наступні особливості діяльності революційно орієнтованої політичної еліти:

1) поляризація та драматизація політичної сфери навколо жорсткої дихотомії «прогрес» чи «реакція», зведення великої кількості протиріч до єдиного протистояння;

2) домінування жорстких способів та методів впровадження політичних рішень, посилення поляризації суспільних груп та використання їх інтересів,

потреб, проявів емоційної поведінки з метою досягнення власних поставлених цілей та завдань;

3) орієнтованість на будь-які соціально-політичні зміни без врахування їх наслідків;

4) відсутність високого рівня професіоналізму в політичній сфері.

У цьому контексті, слід говорити про наявність протилежних характеристик, притаманних реформаторській еліті:

1) протистояння різним політичним силам, які виступають проти здійснення структурно-змістовних перетворень політичної системи;

2) орієнтація на певний рівень консолідації суспільства з метою конкретизації існуючих протиріч та скерування суспільних ресурсів на прискорення процесу їх вирішення;

3) наявність високого рівня професіоналізму, що дозволяє чітко усвідомлювати необхідність конкретних змін, здійснювати вибір необхідних політичних технологій для здійснення модернізаційно-перетворюючої діяльності та прогнозування її наслідків;

4) постійний пошук балансу між соціально-економічною рівністю, що вимагає концентрації влади та політичним рівністю, що потребує розподілу владних повноважень.

Виходячи з цього, можна виокремити дві стратегії діяльності реформаторської еліти. Перша з них – стратегія бліц-кригу, орієнтовна на постановку конкретних цілей та завдань і швидке запускання процесу їх реалізації. В свою чергу фабіанська стратегія направлена на чітке ранжування реформ і поступове втілення їх на практиці. Успішний досвід модернізації конкретних політичних систем був обумовлений поєднанням фабіанської стратегії та тактики бліц-кригу. Політичні лідери-реформатори акцентували увагу на найбільш актуальних проблемах суспільно-політичного розвитку, поступово реалізовували конкретні реформи, знімаючи тим самим проблему з повістки дня, не допускаючи активізації діяльності опонентів та зростання соціальної напруги у суспільстві. Це виступає свідченням високого рівня професіоналізму реформаторської еліти [3, с. 342–346].

С. Хантінгтон розвиває думку, що основою успіху модернізації виступає процес формування політичних інститутів, основною метою яких є залучення провідних верств громадськості, що володіють високим рівнем автономності та самостійності до здійснення необхідних перетворень. Вони можуть виступати засобом встановлення порядку, вирішення протиріч та формування авторитетних лідерів з метою досягнення відповідного рівня політичної стабільності. Складність та неоднорідність суспільства актуалізує потребу в ефективному управлінні з метою забезпечення політичного порядку. Водночас, жодна з домінуючих в суспільстві елітичних груп не може забезпечити даний порядок, не будучи інституалізованою. Інституалізація виступає «процесом за допомогою якого організації та процедури набувають цінності та стабільності» [3, с. 32]. Він дозволяє структурувати та стандартизувати згідно правил і процедур діяльність політичної еліти, тим самим зробивши домінування однієї групи, сумісним зі згодою більшості суспільства. Виходячи з цього, інституалізованість еліти виступає не тільки інструментом задоволення інтересів більшості та реалізації проектів модернізації, а й сприяє формуванню

високого рівня суспільного консенсусу. Отож, загальною успішністю політичної модернізації пов'язується не тільки із здатністю еліти здійснити структурно-функціональні перетворення політичної системи, всіх сфер суспільної свідомості та життєдіяльності, але й з процесами раціоналізації та професіоналізації сфери політичного управління.

В цьому контексті, С. Хантінгтон акцентує увагу на необхідності дослідження корупції, що здатна досить динамічно розвиватися в політичних системах, які стали на шлях модернізації. Дана проблема є досить актуальною і для політичної системи України на всіх етапах її модернізації. Вчений виокремлює декілька аспектів виникнення даного явища. По-перше, процеси модернізації пов'язані із засвоєнням нових цінностей, норм, формуванням групової та національної ідентифікації. Відповідно, на певному етапі групи, які пройшли дану соціалізацію більш ефективно, формують нові цінності чи ідеали оцінювання явищ та процесів, тим самим надаючи традиційним формам взаємодії неприйнятний чи протизаконний характер. За таких умов корупція виступає «... не стільки результатом відхилення від прийнятих норм, скільки відхиленням норми від прийнятих форм поведінки» [3, с. 76]. Це сприяє зниженню рівня легітимності існуючих стандартів, а конфлікт між традиційними та новими нормами створює можливості для діяльності, не враховуючі жодні з них. Корупція також передбачає існування відмінності між публічною роллю та приватним інтересом. Мається на увазі, що саме правляча політична еліта має чітко визначити власні обов'язки по відношенню до держави та власної сім'ї. Нормативне закріплення та визнання даного факту дає можливість визначати відповідну поведінку як непотизм та судити про наявність того чи іншого рівня корумпованості влади загалом. По-друге, модернізація відкриває нові джерела збагачення та можливості отримати владні повноваження. Виникнення нових груп інтересів, необхідність захисту цих інтересів активізує їх прагнення легалізувати представництво в органах влади. За таких умов корупція виступає «неформальним засобом асиміляції нових груп в політичній системі в умовах, коли сама система нездатна адаптуватися та запропонувати законні засоби досягнення даної мети» [3, с. 77]. По-третє, процеси модернізації пов'язані із внесенням змін до існуючої нормативної бази, перерозподілом владних повноважень та сфер впливу, а тому в будь-якому випадку групи інтересів, що займають менш вигідне становище стають потенційним джерелом корупції.

Боротьба з корупцією має розвиватися в двох напрямках: 1) помірковане послаблення певних норм поведінки, яким мають відповідати представники влади; 2) зміна самої поведінки можновладців стосовно відповідності та практичній реалізації окреслених норм. Відповідно, відбувається поступове сприйняття нових стандартів поведінки як основи політичного процесу в конкретній системі, підвищується рівень професіоналізму політики як сфери професійної діяльності, що відповідає загальноновизнаним стандартам, порушення яких передбачає застосування відповідних санкцій. Саме це виступає критерієм переходу від модернізації до відповідного рівня модернізованості політичної системи.

Отже, С. Хантінгтон зробив значний внесок у розвиток процедурного підходу в дослідженні ролі еліт в процесах політичної модернізації. Він одним із перших науковців акцентував необхідність дослідження еліти як політичного інституту, що в силу свого структурно-функціонального та ресурсного потенціалу здатен ініціювати та реалізовувати на практиці модернізаційні проекти. Успішність політико-модернізаційної діяльності дозволяє формувати високий рівень суспільного консенсусу та забезпечувати стабільність функціонування політичної системи.

Вченим були виділені конкретні моделі поведінки еліти в процесах модернізації та проаналізовані форми її практичної діяльності. Порівняльний аналіз даних форм дозволив Хантінгтону визначити основні способи діяльності революційної та реформаторської еліти. Саме остання, на його думку, характеризується відповідним рівнем інституціалізованості, що проявляється в усвідомленні необхідності змін, високому рівні професіоналізму при цілепокладанні, виборі технологій модернізаційно-перетворюючої діяльності, прогнозуванні можливих її наслідків.

Не залишилася поза увагою Хантінгтона проблема корупції, що розвивається в політичних системах в умовах модернізації. Визначивши причини появи та розвитку даного явища, він вказав на провідну роль еліти як політичного інституту у визначенні легітимних правил поведінки та стандартів діяльності в сфері політичного управління, усвідомленні політичної відповідальності за наслідки їх реалізації, а також застосування санкцій у разі їх порушення.

Список використаних джерел

1. Мельвиль А. Опыт теоретико-методологического синтеза структурного и процедурного подходов к демократическим транзитам / А. Мельвиль // Полис. – 1998. – №2. – С.6–39.
2. Проблеми модернізації політичних систем сучасності: [монографія] / М. І. Пановкер. авт. кол. [За ред. М. М. Герасіної, О. Г. Даниль'яна]. – Х.: Право, 2008. – 320 с.
3. Хантінгтон С. Политический порядок в меняющихся обществах / С. Хантінгтон. – М.: Прогресс-Традиция, 2004. – 480 с.
4. Хантінгтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантінгтон. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. – 603 с.

References

1. Mel'vil' A. Opyt teoretiko-metodologicheskogo sinteza strukturnogo i procedurnogo podhodov k demokraticheskim tranzitam / A. Mel'vil' // Polis. – 1998. – №2. – S.6–39.
2. Problemy modernizatsii' politychnykh system suchasnosti: [monografiya] / M. I. Panovker. avt. kol. [Za red. M. M. Gerasinoi', O. G. Danyl'jana]. – H.: Pravo, 2008. – 320 s.
3. Hantington S. Politicheskij porjadok v menajushhihsja obshhestvah / S. Hantington. – M.: Progress-Tradiciya, 2004. – 480 s.
4. Hantington S. Stolknovenie civilizacij / S. Hantington. – M.: OOO «Izdatel'stvo AST», 2003. – 603 s.

Khorishko L. S., PhD in political science, associate professor of Politology Department, Zaporizhzhya national university (Ukraine, Zaporizhzhya), liliia_khorishko@ukr.net

The political elite as the subject of modernization of political system in the S. Huntington's concept

The main purpose of this study is an analysis of the role of political elite as the subject of modernization of political system in the S. Huntington's concept. S. Huntington made a significant contribution to the procedural approach for studying the role of elites in the process of political modernization, emphasizing the need to study the elite as a political institution. This institute because of its structural and functional and resource potential is able to initiate and implement in practice the modernization projects. The success of political and modernization activity allows to create a high level of social consensus and to ensure the stability of the political system.

The scientist identified the specific models of the behavior of the elite in the processes of modernization and analyzed forms of its practical activities. Comparative analysis of forms made it possible to determine the basic methods of activities of revolutionary and reformist's elite. It is characterized by the appropriate level

of institutionalism, manifested in recognizing the need for changes, high level of professionalism in the goal-setting, choice of technology modernization, transforming activity, predicting its possible consequences.

Keywords: *political elite, political system, political modernization, political institute.*